

Robert Szmytkie

Przemysław Tomczak

Uniwersytet Wrocławski

Wrocław

robert.szmytkie@uwr.edu.pl

przemyslaw.tomczak@uwr.edu.pl

WPLYW ZASOBÓW LOKALNYCH NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ FUNKCJI WSI

THE INFLUENCE OF LOCAL RESOURCES ON FUNCTIONS OF RURAL AREAS

Zarys treści: Celem opracowania jest analiza wpływu zasobów lokalnych na kształtowanie się funkcji wsi. Zasoby lokalne podzielono na wewnętrzne (pierwotne i wtórne) oraz zewnętrzne. W tym ujęciu za zasoby wewnętrzne pierwotne przyjęto elementy środowiska przyrodniczego, natomiast za zasoby wewnętrzne wtórne – elementy ukształtowane w wyniku działalności człowieka. Istnienie zasobów zewnętrznych wynika z kolei z sąsiedztwa wsi z innymi jednostkami osadniczymi (jak duże miasta, ośrodki turystyczne i przemysłowe) lub elementami w przestrzeni silnie oddziałującymi na otoczenie. Istnienie określonych typów zasobów kształtuje potencjał lokalny wsi, kreując różne funkcje i kierunki ich rozwoju. W artykule zostały również omówione przykłady wsi, które w szczególny sposób wykorzystują potencjał posiadanych zasobów lokalnych.

Słowa kluczowe: zasoby lokalne, obszary wiejskie, funkcje wsi

Key words: local resources, rural areas, functions of villages

Wprowadzenie

W klasycznych definicjach osadnictwa wiejskiego wieś genetycznie utożsamiana jest z rolnictwem (por. np. Chilczuk 1970, s. 11; Lienau 1970, s. 60; Kiełczewska-Zaleska 1972, s. 52; Tkocz 1998, s. 15; Liszewski, Maik 2000, s. 7). Takie podejście nie nadąża jednak za współczesnymi przemianami społeczno-gospodarczymi zachodzącymi na obszarach wiejskich. J. Tkocz (1998, s. 10), analizując zadania, ja-

kie spełniają osiedla wiejskie, ich podstawy społeczno-gospodarcze i powiązania z szerszym obszarem, zaproponował cztery typy funkcjonalne wsi:

- wsie rolnicze,
- osiedla wiejskie wielofunkcyjne,
- osiedla wiejskie nierolnicze (wiejskie ośrodki przemysłowe, wsie letniskowe, turystyczne lub uzdrowiskowe),
- wsie z rozwiniętą funkcją mieszkaniową.

Co ważne, z uwagi na niewielki zasięg oddziaływania osiedli wiejskich, funkcje wsi w głównej mierze kształtowane są przez istniejące zasoby lokalne. To one warunkują strukturę społeczno-gospodarczą osiedla (por. Tkocz 1998, s. 26).

Głównym celem opracowania jest analiza wpływu zasobów lokalnych na kształtowanie się funkcji wsi. Na wstępie dokonano typologii zasobów lokalnych występujących na obszarach wiejskich, zwracając szczególną uwagę na wpływ tych zasobów na możliwość kształtowania określonych typów działalności. W drugiej części artykułu omówiono przykłady wsi, które w szczególny sposób wykorzystują potencjał zasobów lokalnych. Wybrano 9 miejscowości bazujących na różnych typach zasobów lokalnych, a zarazem różniących się pod względem pełnionych funkcji i skutków wykorzystania potencjału rozwojowego.

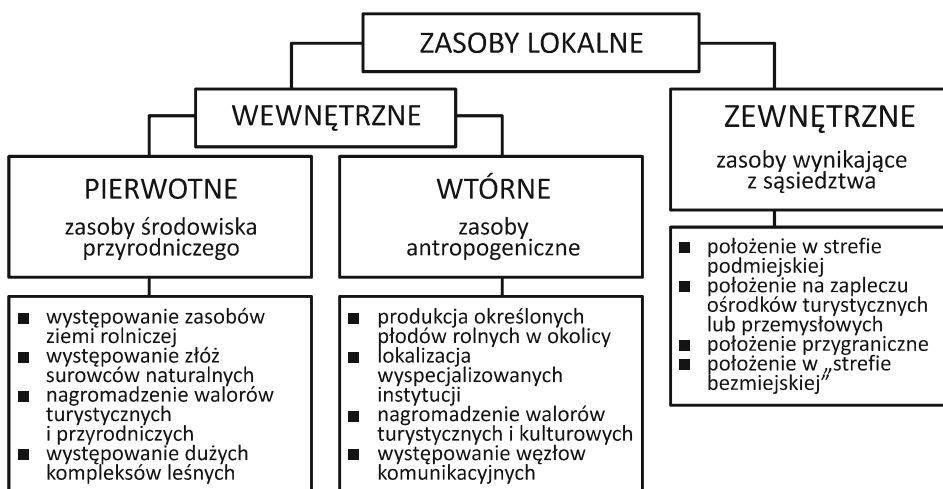
Typologia zasobów lokalnych

Podstawą do pełnego wyjaśnienia pojęcia zasobu lokalnego jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, co oznaczają jego częściowe elementy. Termin „zasób” oznacza „pewną ilość czegoś nagromadzoną w celu wykorzystania w przyszłości” (*Słownik języka polskiego* 2017b), ale także „posiadane doświadczenie, wiedzę, umiejętności”. Termin „lokalny” definiowany jest jako „istniejący lub działający na danym obszarze, charakterystyczny dla danego obszaru” (*Słownik języka polskiego* 2017a). Według A. Sekuły (2001, s. 89) lokalność często traktowana jest jako cecha wyróżniająca, odnosząca się do stosunkowo małego obszaru (w sensie administracyjnym skala lokalna zwykle odnosi się do obszaru gminy lub maksymalnie powiatu). Mimo że termin „lokalny” często rozumiany jest jako „ograniczony do danego obszaru”, odnosi się on nie tylko do konkretnej przestrzeni. Układ lokalny, delimitowany według parametrów podziału administracyjnego, powinien uwzględniać także takie cechy, jak: przeszłość historyczna, specyficzne cechy społeczno-ekonomiczne, kulturowe, a nawet geograficzne. Według S. Korenika (1998, s. 362) skala lokalna odnosi się do terytorium „o zróżnicowanej powierzchni charakteryzującej się jednolitością ekonomiczną, społeczną, kulturową i polityczną oraz wspólną szeroko rozumianą tożsamością”.

W takim ujęciu pojęcie zasobu lokalnego może być rozumiane jako nagromadzenie pewnych cech środowiska przyrodniczego lub antropogenicznego, skupionych w konkretnym miejscu, często unikatowych (typowych dla danego obszaru), które są użyteczne (a zatem reprezentują szeroko rozumiany potencjał) i mogą stanowić podstawę rozwoju lokalnego. Powyższa definicja nawiązuje do stwierdzenia J. Bańskiego (2016, s. 17), który definiuje zasoby lokalne jako „elementy potencjału wewnętrznego określonego obszaru stwarzające możliwości generowania nowych impulsów rozwo-

owych i kształtowania nowych produktów lokalnych”, oraz spostrzeżeń M. Stanny (2013, s. 213), która zasoby lokalne uznała za „podstawowe czynniki rozwoju danego obszaru”. Zwykle rozwój lokalny wykorzystuje zasoby przyrodnicze (czyli pierwotne, ukształtowane bez ingerencji człowieka) lub antropogeniczne (czyli wtórne, ukształtowane w wyniku działalności człowieka) danego miejsca. Można je określić jako zasoby wewnętrzne. Czasem podstawą rozwoju lokalnego jest jednak sąsiedztwo (lub brak określonego sąsiedztwa) z obszarami, które wyraźnie odznaczają się zasobami lokalnymi (por. Bański 2008b). Sąsiedztwo należy więc traktować jako pewien zasób zewnętrzny, silnie promieniujący (tzn. wysyłający impulsy rozwojowe), niewynikający z potencjału danego miejsca.

W przypadku obszarów wiejskich szczególną rolę odgrywają (i od zawsze odgrywały) zasoby środowiska przyrodniczego, a zwłaszcza grunty rolne, które od wieków stanowiły podstawę funkcjonowania wsi. Także i dziś wśród zasobów wewnętrznych pierwotnych typowych dla obszarów wiejskich należy wyróżnić występowanie zasobów ziemi rolniczej (ryc. 1). Innymi zasobami środowiska przyrodniczego, które mogą stanowić podstawę rozwoju lokalnego obszarów wiejskich, są: złoża surowców naturalnych (różnego rodzaju kopaliny), wartościowe z punktu widzenia gospodarczego (w tym zwłaszcza turystycznego) kompleksy leśne oraz ciekły i zbiorniki wodne.

Ryc. 1. Typologia zasobów lokalnych charakterystycznych dla obszarów wiejskich

Fig. 1. Typology of local resources of rural areas

Źródło: opracowanie własne

Do typowych dla obszarów wiejskich zasobów wewnętrznych wtórnych można z kolei zaliczyć przede wszystkim produkcję określonych płodów rolnych w okolicy, nieraz ściśle określonych (np. związanych z produkcją wybranych owoców i warzyw)¹. Tak ukierunkowana specjalizacja w oparciu o główny produkt często stano-

¹ Dobrymi tego przykładami mogą być „zagłębienie śliwkowe” w gminie Szydłów, „zagłębienie jabłkowe” w regionie grójeckim, „zagłębienie malinowe” w okolicach Kraśnika, „zagłębienie ziemniaczane” w regionie sieradzkiem, „zagłębienie wikliniarskie” w okolicach Rudnika nad Sanem.

wi podstawę rozwoju przemysłu rolno-spożywczego i pozwala właścicielom gospodarstw rolnych na uczestnictwo (np. poprzez grupy producentów rolnych) w kolejnych ogniwach obiegu ich dóbr od producenta do konsumenta. Innymi zasobami wtórnymi typowymi dla obszarów wiejskich są: lokalizacja wyspecjalizowanych instytucji (które nie zawsze zlokalizowane są w miastach), występowanie węzłów komunikacyjnych czy nagromadzenie walorów turystycznych kulturowych (zarówno materialnych, jak i niematerialnych, zwłaszcza tych, które wyróżniają wsie od obszarów miejskich).

Bardzo często podstawą funkcjonowania obszarów lub miejscowości wiejskich jest sąsiedztwo z obszarami posiadającymi duży potencjał rozwojowy. Potencjał ten bardzo często przenoszony jest także na otoczenie, które niejako korzysta z sąsiedztwa. Szczególnie dobrze jest to widoczne w przypadku wsi podmiejskich położonych w otoczeniu dużych miast, których rozwój wynika głównie z siły sąsiada (por. m.in. Bański 2008a; Lisowski, Grochowski 2009; Kajdanek 2013). Podobna sytuacja ma miejsce również w przypadku wsi położonych na zapleczu znaczących ośrodków turystycznych lub przemysłowych oraz wsi przygranicznych. Wsie te często nie posiadają własnych zasobów, ale z uwagi na sąsiedztwo mają duży potencjał rozwojowy. Do grupy zasobów zewnętrznych w przypadku niektórych wsi można jednak zaliczyć również położenie w „strefie bezmiejskiej”, czyli brak konkurencji miasta, a co za tym idzie – możliwość uzyskania przewagi konkurencyjnej nad otoczeniem.

Wpływ zasobów lokalnych na funkcje wsi

Występowanie zasobów lokalnych może się przyczyniać do wykształcenia określonych funkcji (działalności gospodarczych) czy wręcz specjalizacji funkcjonalnej wsi (obszarów wiejskich). Dotyczy to w szczególności wsi bazujących na zasobach lokalnych wewnętrznych (tab. 1).

Tabela 1

Wpływ zasobów lokalnych wewnętrznych na funkcje wsi

Table 1

The impact of local internal resources on the functions of the villages

Typ zasobu lokalnego	Typ funkcjonalny wsi
zasoby wewnętrzne pierwotne (przyrodnicze)	
występowanie zasobów ziemi rolniczej występowanie złóż surowców naturalnych nagromadzenie turystycznych walorów przyrodniczych występowanie dużych kompleksów leśnych	wsie rolnicze wsie górnicze wsie turystyczne wsie leśne
zasoby wewnętrzne wtórne (antropogeniczne)	
produkcja określonych płodów rolnych w okolicy lokalizacja wyspecjalizowanych instytucji nagromadzenie walorów turystycznych kulturowych występowanie węzłów komunikacyjnych	wsie przemysłowe wsie wyspecjalizowanych usług wsie turystyczne wsie transportowe

Źródło: opracowanie własne

W przypadku wsi bazujących na zasobach lokalnych zewnętrznych właściwe wykorzystanie potencjału egzogenicznego może z kolei prowadzić do wykształcenia się różnych funkcji (tab. 2). Wsie położone w strefach podmiejskich pełnią zwykle funkcje mieszkaniowe (jako „sypialnia” miasta) lub lokalizowana jest na ich terenie różnorodna działalność gospodarcza (przemysłowa, usługowa, handlowa). Funkcję zaplecza mieszkaniowo-usługowego pełnią również wsie położone w sąsiedztwie ośrodków turystycznych (w tym także jako zaplecze bazy noclegowej) lub przemysłowych. We wsiach przygranicznych rozwijają się głównie handel i określone typy usług nastawione na klientów z zagranicy, natomiast położenie w „strefie bezmiejskiej” może się przyczyniać do wykształcenia określonych działalności usługowych typowych dla małych miast, przez co wsie się do nich upodabniają, stając się ośrodkami lokalnymi.

Tabela 2

Wpływ zasobów lokalnych zewnętrznych na funkcje wsi

Table 2

The impact of local external resources on the functions of the village

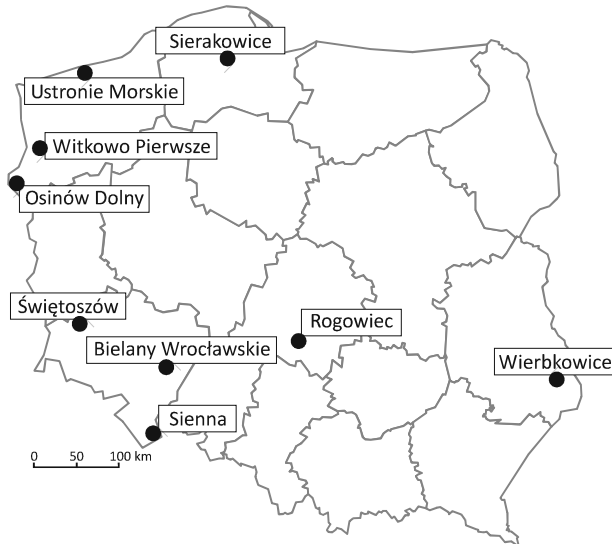
Typ zasobu	Typ wsi	Typy funkcjonalne wsi
położenie w strefie podmiejskiej	wsie podmiejskie	wsie mieszkaniowe, przemysłowe, usługowe, wielofunkcyjne
położenie na zapleczu ośrodków turystycznych/przemysłowych	wsie zaplecza	wsie mieszkaniowe, usługowe, turystyczne
położenie przygraniczne	wsie przygraniczne	wsie usługowe, handlowe
położenie w „strefie bezmiejskiej”	wiejskie ośrodki centralne	wsie usługowe, wielofunkcyjne

Źródło: opracowanie własne

Należy jednak pamiętać, że bardzo często funkcje wsi nie są kształtowane tylko i wyłącznie w oparciu o jeden, określony zasób lokalny. Wielość zasobów zwykle przyczynia się do szybszego rozwoju wsi (Bański 2008b). Zdarzają się jednak sytuacje, w których „kłopoty bogactwa” w kontekście zasobów lokalnych mogą powodować brak jasnej wizji rozwojowej. Dobrze to obrazuje przykład gminy Krobia w województwie wielkopolskim, znanej z wysokiej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej i dobrze rozwiniętego przemysłu rolno-spożywczego (Pudliszki). Na jej terenie występują również złoża węgla brunatnego, które mogą w przyszłości zapewnić przedłużenie żywotności Zagłębia Konińskiego. Potencjalna eksploatacja surowca przyczyni się jednak do degradacji zasobów ziemi rolniczej. Która opcja rozwojowa (w oparciu o funkcję górniczą lub rolniczą) będzie realizowana, pokaże najbliższa przyszłość. Zdaniem A. Kołodziejczak (2016, s. 135) „sukces badanego obszaru zależy od umiejętności wykorzystania posiadanych zasobów endogenicznych, dlatego zasadne i konieczne jest utrzymanie społecznie akceptowanej i wiodącej funkcji rolniczej gminy Krobia”.

Przykłady wsi wykorzystujących potencjał zasobów lokalnych

W tej części artykułu zostaną omówione przykłady wsi (ryc. 2), które w szczególny sposób wykorzystują potencjał zasobów lokalnych.

Ryc. 2. Przykłady wsi wykorzystujących potencjał zasobów lokalnych
Fig. 2. Examples of rural settlements exploiting the potential or local resources

Źródło: opracowanie własne

Witkowo Pierwsze – wieś rolnicza

Witkowo Pierwsze to osada w gminie Stargard, w powiecie stargardzkim. W 2015 r. miejscowość liczyła 445 mieszkańców. Wieś powstała w latach 50. XX w. (w okresie forsownej kolektywizacji) jako zaplecze noclegowe dla członków Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej Witkowo. Przez blisko 70 lat istnienia tej miejscowości idea kolektywnej produkcji była ciągle żywa i w dalszym ciągu kształtuje spółdzielczy charakter tej wsi. Do dnia dzisiejszego większość mieszkańców Witkowa podejmuje pracę w Spółdzielczej Agrofirmie, która jest obecnie jednym z największych gospodarstw rolnych w Polsce (ok. 13 tys. ha) (por. Tomczak 2010, s. 40), jednym z najbardziej wydajnych pod względem osiągniętych wyników w produkcji rolnej (plony zbóż w 2015 r. na poziomie 85 dt z ha), jak i jednym z największych pracodawców w województwie zachodniopomorskim (1450 osób). Mieszkańcy Witkowa poprzez swoją pracę w Agrofirmie wpisują się w koncepcję takiego typu gospodarstwa, które zajmuje się produkcją „od pola do stołu”. Pracownicy nie tylko są podstawowymi ogniwami w krążeniu produktu od producenta do konsumenta (a zatem zajmują się produkcją roślinną i zwierzęcą), ale podejmują się też roli tzw. ogniw pośredniczących, które pozwalają „podać” gotowy produkt na stół klienta. To swego rodzaju „obsadzenie” wszystkich ogniw wiąże się z powstaniem dodatkowych miejsc pracy (w mieszalni pasz, przetwórci, rzeźni, w transporcie i wreszcie w handlu), a zarazem z zagwaran-

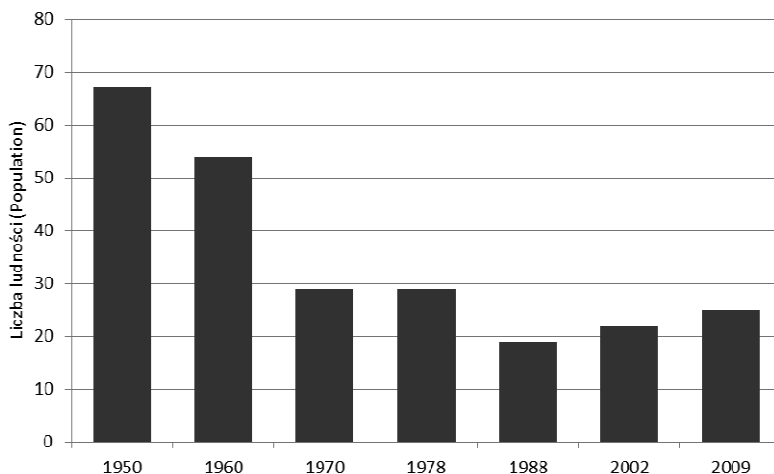
towaniem sobie zysków, które mogłyby trafić do szeroko rozumianych pośredników. Efektem realizacji tego typu koncepcji jest zmiana funkcji wsi z typowo rolniczej na funkcję rolniczo-przemysłowo-handlową. Powyższy przykład pokazuje, jak silny może się wytworzyć układ powiązania jednego zakładu rolnego z mieszkańcami wsi, i w jak dużym stopniu ten układ oddziałuje na najbliższe sąsiedztwo. Początkowo spółdzielnia funkcjonowała w oparciu o 300-hektarowe gospodarstwo zlokalizowane wokół wsi Witkowo, a obecnie działalność prowadzona jest na terenie blisko 50 wsi należących do 14 gmin (www.agrofirmawitkowo.pl 2017).

Rogowiec – wieś górniczo-przemysłowa

Rogowiec to wieś w gminie Kleszczów w powiecie bełchatowskim. W 2011 roku miejscowość liczyła 48 mieszkańców, a na jej terenie zlokalizowanych było 59 podmiotów gospodarczych. Najważniejsze z nich to Kopalnia Węgla Brunatnego „Bełchatów” i Elektrownia „Bełchatów”. Na początku lat 60. XX w. w sąsiedztwie wsi odkryto zaleganie pokładu węgla brunatnego o miąższości 127 m. W styczniu 1975 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę w sprawie budowy zespołu Górniczo-Energetycznego „Bełchatów”. Eksploatacja węgla rozpoczęła się w listopadzie 1980 r., a pierwszy blok energetyczny Elektrowni Bełchatów ruszył w grudniu 1981 r. (*Bełchatów...* 2005). Elektrownia Bełchatów jest największą na świecie siłownią wytwarzającą energię elektryczną z węgla brunatnego i największą elektrownią w Polsce. Łączna moc maksymalna jej bloków wynosi 5420 MW. KWB „Bełchatów” zatrudnia obecnie ok. 5000 osób, natomiast Elektrownia „Bełchatów” ok. 3200 osób. Rozwój ośrodka górniczo-przemysłowego w Rogowcu przyczynił się do gwałtownego rozwoju społeczno-gospodarczego miasta Bełchatów (liczba ludności miasta w latach 1970-2002 wzrosła z 9230 do 63 208 osób) oraz okolicznych gmin, zwłaszcza Kleszczowa, która w 2014 r. był najbogatszą gminą w Polsce, z dochodem budżetu na 1 mieszkańca 48 680 zł. Zasoby całego złoża bełchatowskiego (2 mld ton), zgodnie z planem ich zagospodarowania, zostaną wykorzystane do około 2038 r. (a w polu „Bełchatów” ok. 2020 r.). Po zakończeniu eksploatacji w miejscu odkrywki ma powstać największy sztuczny zbiornik wodny w Polsce, dzięki któremu gmina Kleszczów ma się stać wysokiej jakości kurortem turystycznym (Krasnopolska 2016).

Sienna – wieś turystyczna

Sienna to wieś położona w gminie Stronie Śląskie w powiecie kłodzkim. Przez cały okres powojenny Sienna wyludniała się, osiągając liczbę 19 mieszkańców w 1988 r. W latach 70. chciano tu stworzyć ośrodek narciarski w ramach projektu tzw. „drugiego Zakopanego”, jednak planów tych nie zrealizowano (Salwicka 1978). W 1996 r. na rozłogach wsi otwarto ośrodek narciarski Czarna Góra, który w znacznym stopniu przyczynił się do aktywizacji turystycznej całego Masywu Śnieżnika. W Siennej i okolicznych wsiach miał miejsce gwałtowny rozwój infrastruktury turystycznej (w samej Siennej w 2013 r. było 485 miejsc noclegowych) (Szmytkie 2015). We wsi nastąpił także nieznaczny wzrost liczby ludności (ryc. 3), wywołany napływem migracyjnym, co przyczyniło się do znacznego odmłodzenia struktury wiekowej mieszkańców i przeobrażenia struktury wykształcenia mieszkańców wsi (Szmytkie, Tomczak 2015). Przykład Siennej dobrze obrazuje proces odradzania się wsi sudeckich pod wpływem turystyki (Szmytkie, Tomczak 2017).

Ryc. 3. Zmiany liczby ludności w Siennej w okresie powojennym
Fig. 3. Population changes in Sienna in the post-war period

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Ustronie Morskie – wieś turystyczna

Ustronie Morskie to wieś gminna w powiecie kołobrzeskim. W 2011 r. miejscowość liczyła 2417 mieszkańców. Do końca XIX w. była to niewielka wieś rybacka, a jej dynamiczny rozwój zainicjowało oddanie do użytku w 1899 r. linii kolejowej Koszalin–Kołobrzeg. Od tego momentu liczba turystów zaczęła systematycznie wzrastać (z 360 osób w 1899 r. do ok. 3 tys. w 1914 r.). W okresie powojennym nastąpił gwałtowny rozwój bazy turystyczno-wypoczynkowej (powstały tu głównie nowe ośrodki wypoczynkowe i obiekty sanatoryjne). W 2011 r. w Ustroniu Morskim funkcjonowało 786 podmiotów gospodarczych (325 na 1000 mieszkańców), z czego ponad połowę (53,1%) stanowiły podmioty z sekcji I (Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), a 19,8% z sekcji G (Handel hurtowy i detaliczny). Według danych GUS na terenie gminy Ustronie Morskie w 2016 r. znajdowało się 6,1 tys. miejsc noclegowych (wskaźnik rozwoju funkcji turystycznej Baretje’a i Defertta dla gminy wynosi 165 miejsc noclegowych na 100 mieszkańców). Wzrost zaludnienia i rozwój funkcji turystycznej (oraz powiązanych z nią innych działalności usługowych), co jest utożsamiane z urbanizacją turystyczną (por. Dziegieć 1995), może się przyczynić do zainicjowania starań o uzyskanie statusu miasta, czego dobrym przykładem jest pobliskie Mielno, które miastem stało się w 2017 roku.

Werbkowice – wieś przemysłowa

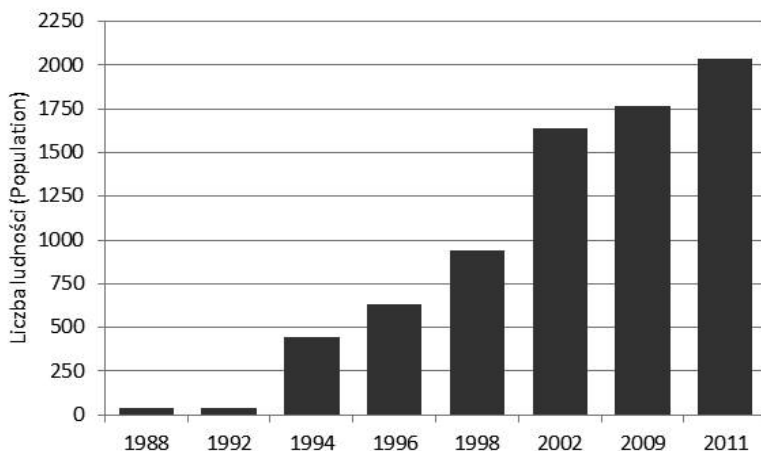
Wieś Werbkowice leży w województwie lubelskim, w powiecie hrubieszowskim. W 2011 r. miejscowość liczyła 2941 mieszkańców. Od uruchomienia w 1963 r. jednej z najnowocześniejszych wówczas i jednej z największych w kraju cukrowni wieś ta zaczęła pełnić funkcję związaną z przetwórstwem buraków cukrowych. O lokalizacji tego obiektu zdecydowało centralne położenie wsi w tzw. zagłębiu buraczanym, jak i potrzeba ograniczenia kosztów związanych z transportem surow-

ca do innych cukrowni, w tym także tych funkcjonujących w zachodniej części kraju. Cukrownia jest największym zakładem pracy nie tylko w samych Werbkowicach, ale także w powiecie hrubieszowskim. Zakład na stałe zatrudnia ponad 200 pracowników, a podczas prac sezonowych dodatkowo ponad 200 osób. Decyzja związana z budową cukrowni wpłynęła jednocześnie na funkcję mieszkaniową. Z danych zawartych w Planie odnowy miejscowości Werbkowice na lata 2013-2020 (2013) wynika, że ponad 50% mieszkańców wsi mieszka w wybudowanych przez miejscową cukrownię budynkach wielorodzinnych. Od kilku lat cukrownia jest częścią Krajowej Spółki Cukrowej S.A. Jej roczne moce przerobowe sięgają blisko 400 tys. ton surowca, co przekłada się na produkcję ok. 60 tys. ton cukru.

Świętoszów – wieś wojskowa

Świętoszów to wieś w gminie Osiecznica w powiecie bolesławieckim. W 2011 r. miejscowość liczyła 2034 mieszkańców. W 1898 r. za sprawą rodziny Dohnów w rejonie Świętoszowa powstał poligon wojskowy, który rozbudowano po dojściu do władzy NSDAP. W czasie I wojny światowej na terenie Świętoszowa utworzono obóz dla jeńców rosyjskich, a w czasie II wojny światowej istniał Stalag VIII E Neuhammer (po wojnie aż do 1954 r. funkcjonował on jako więzienie NKWD o zaostrożnym rygorze). Po zakończeniu działań wojennych świętoszowski garnizon przejęła Armia Radziecka. Do 1992 r. stacjonowała w nim 20. Zwienigorodzka Dywizja Pancerna, a w części cywilno-wojskowej mieszkało ok. 12 tys. osób. Miejscowość stała się niedostępna dla ludności polskiej. Polacy użytkowali jedynie zabudowania położone w sąsiedztwie stacji kolejowej (w 1988 r. mieszkało tu 40 osób). Po opuszczeniu Świętoszowa przez Armię Radziecką na jego terenie zlokalizowano garnizon Wojska Polskiego (Chłopek 2004). Do części mieszkaniowej osiedla zaczęła z kolei napływać ludność polska, motywowana występującymi tu zasobami mieszkaniowymi (Grykień 1999). W krótkim czasie liczba ludności wzrosła ponad czterdziestokrotnie (ryc. 4).

Ryc. 4. Zmiany liczby ludności w Świętoszowie w latach 1988-2011

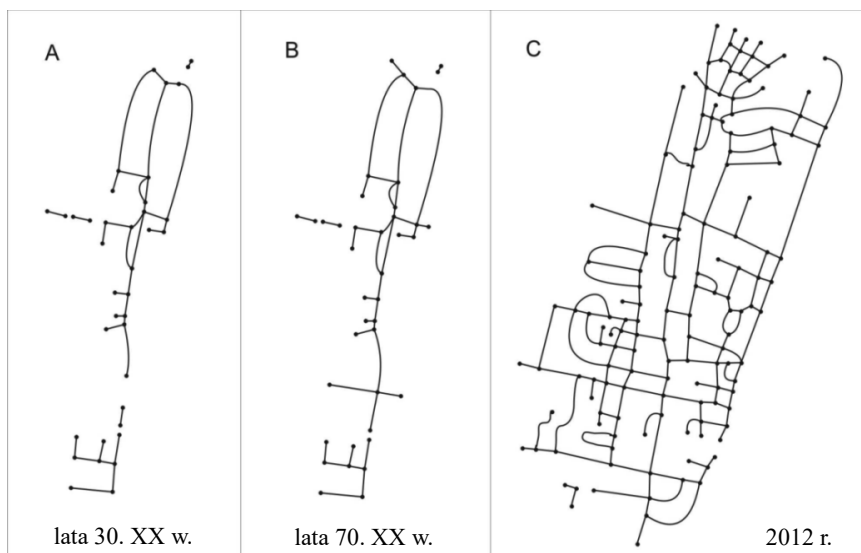
Fig. 4. Population changes in Świętoszów in the years 1988-2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS oraz Chłopek 2004

Większość mieszkańców Świętoszowa stanowią rodziny żołnierzy służących w tutejszym garnizonie, stąd też miejscowość cechuje się dużym udziałem ludności w wieku przedprodukcyjnym (32,5%) i niewielkim udziałem ludności w wieku poprodukcyjnym (4,7%) – są to głównie zabużanie. Obecnie stacjonuje tu 10. Brygada Kawalerii Pancerniej im. gen. Stanisława Maczka. Na terenie jednostki zatrudnionych jest ponad 2900 osób.

Bielany Wrocławskie – wieś podmiejska

Bielany Wrocławskie to wieś w gminie Kobierzyce w powiecie wrocławskim. Miejscowość jest położona na Nizinie Wrocławskiej, na obszarze żyznych gleb (czarne ziemie), w regionie, gdzie jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej należy do najwyższych w kraju. Przez lata funkcje wsi były zdominowane przez rolnictwo (według PSR 1988 było tu 61 indywidualnych gospodarstw rolnych). Zmiana nastąpiła wraz z transformacją gospodarczą, a związana była z bliskością Wrocławia oraz węzła komunikacyjnego. W latach 90. XX w. w sąsiedztwie tzw. „Węzła Bielańskiego” (skrzyżowanie autostrady A4 oraz dróg krajowych DK35, DK5 i DK8) powstał kompleks usługowo-handlowo-produkcyjny – Park Handlowy Bielany (największe centrum handlowe w Polsce o powierzchni ok. 250 ha), fabryki Cadbury i Cargill, dwa centra logistyczne Amazon i dwa parki technologiczne (Prologis, Panattoni) (Czerwiński i in. 2011). W 2015 r. na terenie Bielany Wrocławskich funkcjonowały 992 podmioty gospodarcze, w tym 19 zatrudniających powyżej 50 pracowników. Z kolei w wyniku procesów suburbanizacji liczba mieszkańców w miejscowości wzrosła z 1007 osób w 1988 r. do 3151 w 2011 r., nastąpiła też rozbudowa jej układu przestrzennego (ryc 5).

Ryc. 5. Zmiany układu przestrzennego Bielany Wrocławskich

Fig. 5. Morphological changes of Bielany Wrocławskie

Źródło: Szmytkie, Nowak 2017, s. 58

Osinów Dolny – wieś graniczna

Osinów Dolny to wieś w gminie Cedynia w powiecie gryfińskim. W 1945 r. stała się ona miejscowością graniczną, a w latach 2004-07 funkcjonowało tu drogowe przejście graniczne. W 2011 r. miejscowość liczyła 205 stałych mieszkańców. W 2015 roku zlokalizowanych było tu 69 podmiotów gospodarczych, w tym duże targowisko dla klientów z Niemiec i 30 zakładów fryzjerskich, w których zatrudnionych jest ponad 120 osób.

Sierakowice – wiejski ośrodek centralny

Sierakowice to wieś gminna w powiecie kartuskim. W 2011 r. miejscowość liczyła 7373 mieszkańców (co czyni ją największą wsią w województwie pomorskim), a na jej terenie zlokalizowane były 764 podmioty gospodarcze. Sierakowice pełnią obecnie funkcję znaczącego w regionie ośrodka lokalnego, a jej rozwój wynikał głównie z położenia w znacznym oddaleniu od istniejących miast, czyli w tzw. „strefie bezmiejskiej”. Przejście od wsi typowo rolniczej do ośrodka centralnego w przypadku Sierakowic wynikało z relatywnie znacznego potencjału demograficznego miejscowości. Mechanizm ten można wytłumaczyć w następujący sposób: dzięki znacznej liczbie ludności nastąpił silny przyrost instytucji ekonomiczno-społecznych o funkcjach centralnych. Stopniowo dochodzi wtedy do wypierania funkcji rolniczych i równoważenia ich funkcjami centralnymi. Działaniom tym w sposób szczególnie sprzyja właśnie „bezmiejskość” otoczenia. Miejscowość taka wzmacnia przewagę konkurencyjną nie tylko nad sąsiednimi mniejszymi miejscowościami, ale jest też zdolna w odniesieniu do niektórych usług konkurować z większymi ośrodkami położonymi w większej odległości. Źródłem przewagi konkurencyjnej są relatywnie duże odległości między rozpatrywanym ośrodkiem a miejscowościami już umiastowionymi. Uwzględniając fakt, że część z nich pod względem potencjału demograficznego czy poziomu rozwoju usług i handlu nie przewyższa zbytnio takiego ośrodka, automatycznie zyskuje on istotne miejsce w organizacji społeczno-ekonomicznej na poziomie lokalnym. Rosnące znaczenie funkcji centralnych takiego ośrodka w naturalny sposób stanowi natomiast stymulantę napływu całkiem nowych funkcji wyspecjalizowanych, z reguły przemysłu (por. Szmytkie, Krzysztofik 2016).

Podsumowanie

Podjmując próbę określenia wpływu zasobów lokalnych na kształtowanie się funkcji wsi, autorzy posłużyli się przykładami wybranych miejscowości. Tego typu podejście badawcze pozwoliło (w przeciwieństwie od różnego rodzaju typologii, odnoszących się do bardziej uogólnionego poziomu gmin, por. Mazur i in. 2015; Falkowski 2016) na przedstawienie konkretnych przykładów, a nie kategorii gmin wiejskich, często silnie zróżnicowanej wewnętrznie (poszczególne wsie w gminie mogą bowiem pełnić zróżnicowane funkcje i bazować na różnych typach zasobów). Przy mimo wszystko subiektywnym doborze wsi szczególną uwagę zwrócono na:

- przedstawienie różnych rodzajów zasobów lokalnych, podkreślając jednocześnie ich specyfikę, często niepowtarzalną, nieraz niemożliwą do osiągnięcia w innych miejscach,
- wytypowanie wsi w taki sposób, by posiadane zasoby i idące za nimi funkcje były przykładem dobrych praktyk gospodarowania, a w niektórych przypadkach nawet wzorem do naśladowania,
- pokazanie roli samorządów, liderów lokalnych, przedsiębiorców gospodarujących na wsi mających świadomość potrzeby wykorzystania na jeszcze większą skalę istniejących zasobów lokalnych, a nawet szukania w przypadku ich wyczerpania planu rezerwowego kojarzonego ze zmianą funkcji (sukcesją funkcjonalną),
- przesyłanie impulsów rozwojowych od wsi potrafiących wykorzystać swoje zasoby do miejscowości leżących w najbliższym sąsiedztwie, które posiadają podobny potencjał zasobów, ale z różnych przyczyn (głównie w wyniku braku odpowiedniej kadry zarządzającej czy samego kapitału) nie potrafią ich odpowiednio „spożytkować”,
- zaistnienie problemów rozwojowych wsi, które może być związane nie tylko z ograniczonym dostępem do zasobów lokalnych, ale również z występowaniem wielu zasobów, jednak bez możliwości ich jednoczesnego wykorzystania.

Warto ponadto zaznaczyć, że wykorzystanie zasobów lokalnych nie zawsze musi być utożsamiane z inicjatywą lokalną, ale może być odgórnie narzucone przez władze wyższego szczebla (inicjatywa z zewnątrz). Pozwala to z jednej strony uruchomić uśpione i nieraz strategiczne zasoby (np. wieś górnicza Rogowiec), a z drugiej strony zaktywizować lokalną społeczność. Jakkolwiek w tym przypadku mogą być zaangażowane duże państwowe środki pieniężne, korzyści z wykorzystania istniejących zasobów w większości przypadków dotyczą skali lokalnej. Niestety tylko nieliczne (co jest zrozumiałe) obszary wiejskie mogą liczyć na tego typu wsparcie z zewnątrz. Należy jednak pamiętać, że niektóre obszary wiejskie, choć posiadają mocne podstawy do tego, by osiągnąć sukces gospodarczy, nie potrafią tego w pełni wykorzystać. J. Bański (2008b) określa je jako obszary potencjalnego sukcesu, które wymagają jakiegoś konkretnego impulsu rozwojowego.

Literatura

- Bański J., 2008a, *Strefa podmiejska – już nie miasto, jeszcze nie wieś*. W: *Gospodarka przestrzenna w strefie continuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, red. A. Jezierska-Thole, L. Kozłowski, Toruń, s. 29-44
- Bański J., 2008b, *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego*, Warszawa
- Chilczuk M., 1970, *Osadnictwo wiejskie Polski (Formy i układy przestrzenne)*, Warszawa
- Chłopek W., 1999, *Świętoszów wczoraj i dziś*, Żagań
- Czerwiński S., Kurowska A., Naborczyk K., 2011, *Struktura funkcjonalno-przestrzenna „Węzła Bielańskiego”*, *Czasopismo Geograficzne*, 82, 3, s. 285-304
- Dziegieć E., 1995, *Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce*, *Turyzm*, 5, 1, s. 5-51

- Falkowski J., 2016 *Klasyfikacja zasobów, walorów i czynników rozwoju lokalnego na przykładzie wybranych gmin województwa kujawsko-pomorskiego*, Studia Obszarów Wiejskich, 44, s. 55-74
- Grykień S., 1999, *Proces przekształceń poradzieckiej miejscowości Świętoszów*. W: *Przestrzeń miejska, jej organizacja i przemiany. XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, red. J. Kaczmarek, Łódź, s. 127-132
- Kajdanek K., 2012, *Suburbanizacja po polsku*, Kraków
- Kiełczewska-Zaleska M., 1972, *Geografia osadnictwa. Zarys problematyki*, Warszawa
- Kołodziejczak A., 2016, *Rolnictwo czy węgiel brunatny – użyteczność zasobów w rozwoju lokalnym gminy Krobi*, Studia Obszarów Wiejskich, 44, s. 125-136
- Korenik S., 1998, *Zarządzanie rozwojem lokalnym (gminy)*. W: *Funkcjonowanie samorządu terytorialnego. Doświadczenia i perspektywy*, red. S. Dolata, t. 1, Opole, s. 361-376
- Krasnopolska I., 2016, *Funkcjonowanie zespołu osadniczego Belchatów-Rogowiec*, praca licencjacka, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Wrocław
- Lienau C., 1970, *Schemat terminologiczny dla geograficznego ujęcia osiedli wiejskich*, przeł. T. Lijewska, Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej, 2, s. 40-81
- Lisowski A., Grochowski M., 2009, *Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje*. W: *Ekspertyzy do koncepcji zagospodarowania przestrzennego Kraju*, red. K. Saganowski, M. Zagrzejewska-Fiedorowicz, P. Żuber, Warszawa, s. 217-280
- Liszewski S., Maik W., 2000, *Osadnictwo*, Poznań
- Mazur M., Bański J., Czapiewski K., Śleszyński P., 2015, *Wiejskie Obszary Funkcjonalne – próba metodyczna wyznaczenia ich obszarów i granic*, Studia Obszarów Wiejskich, 37, s. 7-36
- Nowak B., 2015, *Zmiany morfologiczne i fizjonomiczne wsi w strefie podmiejskiej Wrocławia*, praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Wrocław
- Plan odnowy miejscowości Werbkowice na lata 2013-2020, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XXXII/195/2013 Rady Gminy Werbkowice z dnia 26 marca 2013 r.
- Salwicka B., 1978, *Zmiany w zaludnieniu i użytkowaniu ziemi wsi górskich Masywu Śnieżnika w strefie granicy rolno-leśnej*, Prace Instytutu Geograficznego, seria B, 2, Acta Universitatis Wratislaviensis, 324, s. 71-87
- Sekuła A., 2001, *Koncepcje rozwoju lokalnego w świetle współczesnej literatury polskiej – zarys problemu*, Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej, 588, Ekonomia, 40, s. 89-95
- Stanny M., 2013, *Zasoby lokalne jako czynniki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. W: *też, Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Warszawa, s. 213-262
- Szmytkie R., 2015, *Wiejska baza noclegowa powiatu kłodzkiego*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu, 15, 2, s. 245-260
- Szmytkie R., Krzysztofik R., 2016, *Powstawanie miast w „strefach bezmiejskich”*, Konwersatorium Wiedzy o Mieście, 1, 29, 85-94
- Szmytkie R., Tomczak P., 2015, *Współczesne tendencje zmian ludnościowych i funkcjonalnych na obszarach wiejskich Ziemi Kłodzkiej*, Studia Obszarów Wiejskich, 37, s. 181-194
- Szmytkie R., Tomczak R., 2017, *Revival of rural settlements in Kłodzko Land*, Geographia Polonica, 90, 3, s. 319-333

Tkocz J., 1998, *Organizacja przestrzenna wsi w Polsce*, Katowice

Tomczak P., 2010, *Rolnicza spółdzielczość produkcyjna na Dolnym Śląsku po 1989 roku*, Wrocław

Bank Danych Lokalnych GUS, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> z dnia 15.11.2017

Słownik języka polskiego, 2017a, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/lokalny.html> z dnia 21.11.2017

Słownik języka polskiego, 2017b, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/zasob.html> z dnia 21.11.2017

www.agrofirmawitkowo.pl z dnia 10.11.2017

Summary

The aim of the study is to analyze the influence of local resources on functions of villages. Local resources were divided into two groups: internal local resources (primary and secondary) and external local resources. In this approach, as the primary internal resources were assumed the elements of the natural environment, while the secondary internal resources – elements shaped as a result of human activity. The existence of external resources results from the neighborhood of the village with other settlements (such as large cities, tourist and industrial centers) or elements in the space that strongly affect the surroundings. The existence of specific types of resources shapes the local potential of the villages, creating various functions and directions of their development. The article also discusses the examples of villages that use the potential of local resources in a special way.